

## EDUKACJA SPOŁECZNOŚCI WARMII I MAZUR W PROCESIE KSZTAŁTOWANIA WIZERUNKU WSI

Anna Mazur, Marta Akincza

Katedra Architektury Krajobrazu i Agroturystyki, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie  
Department of Landscape Architecture and Agritourism, University of Warmia and Mazury in Olsztyn  
ul. Prawocheńskiego 17, 70-727 Olsztyn, e-mail: arch.kraj.a.mazur@interia.pl; akincza@gmail.com

**Streszczenie.** Kształtowanie tożsamości krajobrazu wiejskiego ma ogromne znaczenie na terenach, które na skutek swojej historii pozbawione zostały wielopokoleniowych więzi z miejscem. Wiejskie instytucje edukacyjne, które są zazwyczaj jedynymi obiektami kultury we wsiach, powinny odgrywać znaczące role we właściwym kształtowaniu świadomości społecznej. Odpowiednie działania edukacyjne powinny promować zachowania i tendencje oraz nauczyć właściwych postaw wobec otaczającej przestrzeni. Właściwe kształtowanie i użytkowanie przestrzeni publicznej wsi wpływa na rozwój i poczucie więzi lokalnych.

**Słowa kluczowe:** krajobraz wiejski, dziedzictwo wsi, edukacja ekologiczna, kształtowanie postawy wobec natury, szkolne ogrody, tereny zielone przy szkole

### WSTĘP

Kształtowanie tożsamości krajobrazu wiejskiego, nieodłącznie związanego z szacunkiem do tego miejsca, odgrywa ogromną rolę na terenach, które na skutek historii pozbawione są wielopokoleniowych więzów z miejscem. Wojna przerwała ciągłość w tworzeniu dziedzictwa kulturowego wsi Warmii i Mazur oraz spowodowała jego liczne i często nieodwracalne straty. Obecnie społeczność tych obszarów musi uczyć się odkrywać pozostałości tego dziedzictwa oraz tworzyć je na nowo, by prawidłowo kształtować wizerunek wsi. W dzisiejszych czasach edukacja przyrodnicza zarówno ludzi młodych, jak i dorosłych jest bardzo ważna, wręcz konieczna. Uświadczenie różnorodności i bogactwa dziedzictwa wiejskiego Warmii i Mazur to podstawa umacniania poczucia tożsamości mieszkańców wsi, która ma także duży wpływ na rozwój terenu. Zachowanie tego dziedzictwa i przekazywanie go z pokolenia na pokolenie powinno być wpajane już w młodym wieku. Dlatego w procesie kształtowania wizerunku wsi olbrzymią rolę odgrywają szkoły – szczególnie w tych wsiach, w których są jedynym centrum kulturalnym.

Przedmiotem artykułu jest zwrócenie uwagi na jeden aspekt dziedzictwa – krajobraz wiejski, na którego kształt powinno się wpływać dzięki odpowiedniej edukacji w szkołach, ponieważ tak jak inne obszary dziedzictwa jest on równie warty ochrony i pielęgnowania. Kształtowanie krajobrazu jako dziedzictwa wsi jest często niedocenianym, lecz bardzo ważnym zadaniem, ponieważ roślinność była i jest stałym elementem często warunkującym układ wsi. Aleje przydrożne czy typowe dla dawnych czasów przedogródki wypełnione kwiatami czy ziołami to niestety coraz mniej charakterystyczne elementy wsi Warmii i Mazur. Zmieniają się nie tylko układy roślinności, ale też pojawiają się nowe gatunki, które diametralnie zmieniają charakter tych miejsc. Ogrody przyszkolne dzięki odpowiedniemu ukształtowaniu mogą mieć również charakter edukacyjny i upamiętniający charakterystyczną dla danego terenu zieleni. Określenie właściwego, racjonalnego stosunku człowieka do naturalnego środowiska – to stale aktualne zadanie każdej szkoły [Sawiński 2004]. Szkoła w środowisku wiejskim bierze udział w całokształcie życia tej społeczności. „W odczuciu społecznym szkoła winna stanowić przykład do naśladowania pod każdym względem” [Domański i in. 1994].

## MATERIAŁ I METODY

W trakcie opracowania posłużono się metodą badań źródłowych. Metoda ta została wykorzystana podczas opisu rysu historycznego powstawania ogrodów przyszkolnych oraz zagadnień z zakresu edukacji. Prześledzono treści dotyczące aktualnej Podstawy Programowej z zakresu Edukacji Przyrodniczej. Szczegółowo zostały przeprowadzone lustracje terenu wokół Szkoły Podstawowej im. Kornela Makuszyńskiego w Jedutach oraz obszarów wokół. Placówka ta posłużyła za przykład pozytywnego oddziaływania szkoły wiejskiej na kształtowanie wizerunku wsi na Warmii i Mazurach. Przeprowadzono także rozmowy z dyrektorem szkoły oraz nauczycielem prowadzącym w szkole zajęcia z edukacji przyrodniczej. Część informacji uzyskano ze strony internetowej badanej szkoły.

## OD HISTORII PO WSPÓŁCZESNOŚĆ – ROZWÓJ OGRODÓW PRZYSZKOLNYCH

Od dawna dostrzegano szerokie możliwości właściwego wykorzystania krajobrazu w procesie dydaktyczno-wychowawczym. Pierwszy ogród dziecięcy został założony w Krakowie w roku 1889 z inicjatywy dr. Henryka Jordana. Przeznaczony on był dla dzieci i młodzieży do gier, zabaw i wypoczynku na świeżym powietrzu pod fachową opieką. Stał się pierwowzorem dla szkół [Majdecki 2008]. W latach 90. XX w. definiowano ogród szkolny, jako wydzieloną

część terenu zielonego wokół szkoły (lub teren usytuowany w pobliżu szkoły), zazwyczaj ogrodzona płotem lub żywoplotem, będąca pod uprawą różnych roślin (sadowniczych, ozdobnych, warzywnych itp.) i służąca do hodowli zwierząt oraz wyposażona w różne urządzenia pomocne przy uprawie i hodowli. Ogród szkolny jest obiektem służącym przede wszystkim realizacji określonych zajęć dydaktycznych i wychowawczych w danej placówce oświatowej [Sawiński 1991].

Nauczanie treści przyrodniczych, nie od dziś i nie tylko w Polsce, wiązano z wykorzystywaniem ogrodów szkolnych. Kameński postulował zakładanie ich przy każdej szkole. Inni pedagodzy m.in. Pestalozzi, Dewey, Decroly zauważali wartość pracy w ogrodzie szkolnym. Traktowali ją jako istotny składnik systemu wychowawczego i kształcenia pedagogicznego. Wielkim propagatorem powstawania ogrodów szkolnych był w latach międzywojennych prof. Władysław Szafer. W swojej książce *Ogrody szkolne* przedstawił szerokie możliwości wykorzystania ich jako „żywych pracowni” w nauczaniu przyrody. Proponował różnorodne sposoby organizowania obserwacji przyrodniczych i zajęć praktycznych z uczniami w ogrodzie szkolnym. Ta koncepcja była rozwijana i realizowana przez przyrodników, nauczycieli, co wówczas doprowadziło do wzrostu liczby ogrodów szkolnych.

Wychowanie dzieci przez kontakt z przyrodą zajmuje szczególnie ważne, wręcz wyjątkowe miejsce w całokształcie oddziaływań wychowawczych szkoły [Sawiński 1991].

Bezpośredni kontakt dzieci z przyrodą znajduje odzwierciedlenie w innych codziennych czynnościach, na przykład ich prace plastyczne są o wiele bardziej ciekawe, tematyka zabaw bogatsza, a także ich sposób wyśławiania dużo lepszy. Zauważono, że ten kontakt z otaczającą zielenią pomaga dzieciom także w odkrywaniu i akceptowaniu siebie [Węglowska 2005].

Współcześnie zieleń w obiektach szkół wiejskich jest nadal bardzo ważna.

Ogród szkolny daje szerokie możliwości stosowania metod samodzielnego zdobywania wiedzy, odkrywania i rozwiązywania konkretnych problemów oraz rzeczywistego przeżywania różnych wartości, daje radość z bezpośredniego kontaktu z żywą przyrodą oraz umożliwia stosowanie metod operatywnych i organizujących praktyczne i użyteczne działania uczniów [Sawiński 1991].

Choć zniknęły już typowe dla minionych lat ogrody szkolne, to coraz więcej jest wokół szkół zadbanych, estetycznie urządzonych i pielęgnowanych terenów zieleni [Sawiński 2004]. Coraz częściej zwraca się uwagę na to, by stworzyć dzieciom odpowiednie otoczenie, ponieważ spędzają tam wiele godzin. Powinno się wykorzystywać najintensywniejszy okres ich rozwoju, by dobrze zorganizowane otoczenie było przyjazne i stwarzało możliwość wszechstronnego rozwoju. Zieleń ogrodów szkolnych powinna przede wszystkim pełnić funkcje użytkowe, m.in. dydaktyczne, wypoczynkowe, a w drugiej kolejności dekoracyjne. Obecnie można zauważyć znaczącą zmianę stosunku mieszkańców wsi do zieleni. Jest ona konsekwencją zmiany sposobu produkcji rolnej oraz stylu życia ludności na terenach wiejskich. Zmiany te widoczne są nie tylko w ukształtowaniu terenów przyszkolnych, ale i w zieleni ją otaczającej. W ostatnich latach coraz częściej możemy zaobserwować wycinki starego drzewostanu, które są usprawiedliwiane

względami bezpieczeństwa, czasami bez świadomości niszczenia ważnego elementu wiejskiego krajobrazu. Mieszkańcy nie kontynuują także tradycji urządzania wiejskich przedogródków. Niesie to za sobą duże zagrożenie dla jej kulturowej formy oraz często ma znamiona degradacji [Lipińska 2003]. Pomimo nieuniknionego rozwoju wsi, szkoła powinna mieć wpływ na kierunek kształtowania zieleni i zwracać uwagę na ochronę dziedzictwa.

#### EDUKACJA PRZYRODNICZA W PROCESIE KSZTAŁTOWANIA POZYTYWNYCH POSTAW

W procesie kształtowania wizerunku wsi dużą rolę odgrywa Podstawa Programowa dotycząca kwestii Edukacji Przyrodniczej. Zawiera ona treści propagujące fakt, że uczeń ma rozwijać swoją wiedzę nie tylko w salach dydaktycznych, ale także w najbliższej okolicy, w naturalnym środowisku poza szkołą. Nauczyciele mają za zadanie zachęcać uczniów do poszanowania przyrody i dorobku kulturowego społeczności. Powinni stosować techniki aktywizujące i interaktywne, by rozbudzić w uczniach ciekawość do świata przyrody [Podstawa programowa z komentarzami 2010]. Układ zieleni powinien być dostosowany do programu dydaktycznego, który z kolei wiąże się z wiekiem dzieci. Dowiedziono, że nawet podczas samodzielnych obserwacji w ogrodzie szkolnym uczniowie zdobywają nowe wiadomości, doskonalą już posiadane umiejętności, przeżywają bezpośredni kontakt z żywą przyrodą, działają na jej rzecz oraz rozwijają odpowiednie postawy i przekonania. Treści nauczania w szczegółowych wymaganiach Podstawy Programowej obejmują m.in. takie działy, jak: ja i moje otoczenie; orientacja w terenie; obserwacje, doświadczenia przyrodnicze i modelowanie, najbliższa okolica oraz człowiek a środowisko. Według Podstawy Programowej uczeń w trakcie takich zajęć powinien umieć zaproponować działania sprzyjające środowisku przyrodniczemu czy podawać przykłady miejsc w najbliższym otoczeniu, w których zaszły korzystne i niekorzystne zmiany pod wpływem działalności człowieka [Podstawa programowa z komentarzami 2010]. Mało uwagi natomiast poświęcono kształtowaniu krajobrazu jako dziedzictwa wsi. Powinna być wyraźniej zaznaczona przynależność do miejsca i do charakterystycznych cech konkretnego krajobrazu. Treści te bywają poruszane indywidualnie w zależności danej placówki i podejścia do spraw związanych z edukacją przyrodniczą.

### PRZYKŁAD POZYTYWNEGO ODDZIAŁYWANIA SZKOŁY NA KSZTAŁTOWANIE WIZERUNKU WSI

Placówką, która może poszczycić się systematycznym kształtowaniem w społeczności lokalnej postaw odpowiedzialności za środowisko przyrodnicze jest ponad stuletnia Szkoła Podstawowa w Jerutach położona w województwie warmińsko-mazurskim, powiecie szczycieńskim i gminie Świętajno. Jest jedynym centrum kulturalnym i edukacyjnym we wsi. Usytuowana jest w bardzo malowniczym terenie, wśród pól i łąk, oddalona od ruchliwej drogi głównej. Ta szkoła w środowisku wiejskim bierze udział w całokształcie życia tej społeczności. Ze względu na położenie i odpowiedzialne podejście dyrekcji do tematu ochrony środowiska, szkoła prowadzi wiele programów związanych z tym tematem, m.in.: „Magiczne drzewa” – edukacyjny projekt ekologiczny przeznaczony do realizacji z okazji obchodów „Dnia Kasztanowca”. Program ten skupia całe rodziny, które prowadzą obserwacje wszystkich kasztanowców na ich terenie oraz dokumentują zachodzące zmiany prowadząc równocześnie walkę ze szrotówkiem kasztanowcowiaczkiem. Kolejne projekty ekologiczne to „Ziemia w moich rękach” czy „Święto drzewa”. Aktualnie realizowany jest projekt: „Szkoła przyjazna środowisku” – stanowiące jednocześnie motto szkoły, którego celem jest kształtowanie w społeczności szkolnej i lokalnej trwałych, pozy-



Ryc. 1. „Święto drzewa” organizowane przez Szkołę Podstawową w Jerutach  
(źródło: <http://jeruty.w.interia.pl/5.html>)

Fig. 1. „The Tree Festival” organised by Primary School in Jeruty  
(source: <http://jeruty.w.interia.pl/5.html>)

tywnych postaw wobec przyrody oraz wyrabianie poczucia odpowiedzialności za środowisko. Dzięki temu programowi udało się już zagospodarować teren przy szkole, który został przez dzieci nazwany „Zielonym Azylem”. Jego część edukacyjną stanowi ogród skalny i kolekcja dendrologiczna (około czterdziestu różnych gatunków drzew i krzewów) oraz zamontowane drewniane stoliki z ławkami, które są bazą zajęć edukacyjnych. Również przed szkołą powstał mały ogród botaniczny, gdzie uczniowie prowadzą obserwacje przyrodnicze. „Zielony Azyl” został założony dzięki współpracy szkoły ze społecznością wiejską oraz z Nadleśnictwem w Spychowie [<http://jeruty.w.interia.pl/5.html>].



Ryc. 2. „Święto drzewa” organizowane przez Szkołę Podstawową w Jerutach  
(źródło: <http://jeruty.w.interia.pl/5.html>)

Fig. 2. „The Tree Festival” organised by Primary School in Jeruty  
(source: <http://jeruty.w.interia.pl/5.html>)

W tym roku szkoła realizuje kolejny lokalny projekt ekologiczny „Ekologia w zasięgu ręki”, w którym nie tylko uczniowie, ale całe ich rodziny muszą wykazać, że w swoim najbliższym otoczeniu wdrażają ideę zrównoważonego rozwoju. Szkoła Podstawowa im. Kornela Makuszyńskiego w Jerutach dzięki działaniom na rzecz Ekorozwoju została doceniona i otrzymała międzynarodowy certyfikat „Zielonej Flagi” [<http://swietajno-ug.wwm.pl/cms2/content/view/6/8/>].

## PODSUMOWANIE

Krajobraz wiejski to przyroda przekształcona przez człowieka w wyniku jego działalności. Wraz ze zmieniającymi się potrzebami społeczeństwa zmienia się także całe otoczenie, m.in. układ wsi, przebieg dróg, przydrożne aleje, szachownice pól, zabudowania czy panoramy wsi. Ważne jest, aby zachować harmonię pomiędzy naszymi oczekiwaniami a możliwością zmian w krajobrazie. Należy pamiętać, że to ludzie przechowują pamięć o zdarzeniach i miejscach, przekazywaną kolejnym pokoleniom i to oni także wpływają na odpowiedni kształt, rozwój i ochronę w procesie kształtowania wizerunku wsi. Dlatego też tak ważne jest wyczerpanie społeczeństwa na problem ochrony dziedzictwa, ponieważ sukces zależy od ich poczucia przynależności do danej wsi. Edukacja ekologiczna na wsi niesie za sobą szansę na zmianę myślenia, a co za tym idzie odpowiedniego postępowania w stosunku do przyrody. Dobre podstawy do prawidłowego rozwoju wsi mogą stwarzać szkoły wiejskie przekazując tę niezbędną wiedzę już najmłodszym, co owocuje licznymi projektami angażującymi wszystkich mieszkańców podczas wspierania dzieci w działaniu na korzyść przyrody oraz całej społeczności. Przykładem takiego pozytywnego oddziaływania szkoły na kształtowanie w społeczności lokalnej postaw odpowiedzialności za środowisko przyrodnicze jest omówiona Szkoła Podstawowa w Jerutach. Działania tam prowadzone wskazują, że zadaniem wiejskiej szkoły powinno być dostrzeżenie i określenie kierunku rozwoju – osobno dla każdej wsi – tych wartości krajobrazowych, które należy zachować i kształtować w prawidłowy sposób. Najważniejsze zadanie takiej szkoły to uczynić dziedzictwo wspólnym dobrem i przedmiotem troski całej społeczności, tak by ludność była dumna z jego posiadania i widziała oraz odczuła korzyści z tego płynące. „Należy uczyć przyrody tak, aby odbiorca [...] zdołał ją Poznać, a przez to Zrozumieć, aby mógł ją Pokochać a przez to chciał Chronić” [Leśniewska i Czartoszewski 2002].

## PIŚMIENNICTWO

- Domański T., Kawecki Z., Wierzbicka B., 1994. *Ogrodnictwo. Wybrane zagadnienia*. WSP, Olsztyn.
- Leśniewska J., Czartoszewski J.W., 2002. *Edukacja w naturze czyli jak pokochać, poznać, zrozumieć i chronić przyrodę*. Wyd. Księży Werbistów VERBINUM, Warszawa.
- Lipińska B., 2003. *Kultura użytkowania przestrzeni – degradacja krajobrazu wiejskiego*. W: Liżewska I., Knercer W., (red.), *Zachowane – ocalone? O krajobrazie kulturowym i sposobach jego kształtowania*. Wyd. Stow. Wspólnota Kulturowa „Borussia”. Olsztyn.
- Majdecki L., 2008. *Historia ogrodów*. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa, 2.
- Podstawa Programowa z komentarzami. Edukacja przyrodnicza*, 2010
- Sawiński J.P., 1991. *Ogród szkolny w nauczaniu środowiska społeczno-przyrodniczego*. WSiP, Warszawa.
- Sawiński J.P., 2004. *Czy wrócimy do szkolnych ogrodów?* Nowe w Szkole, 2, 2–5.

---

Węglowska M., 2005. *W naszym ogrodzie*. Wychowanie w Przedszkolu, 4, 39–41.  
<http://jeruty.w.interia.pl/5.html>  
<http://swietajno-ug.wwm.pl/cms2/content/view/6/8/>

EDUCATION OF COMMUNITY OF WARMIA AND MAZURY IN PROCESS  
OF SHAPING THE IMAGE OF THE VILLAGE

**Abstract.** Shaping the identity of the village landscape has a colossal role in areas which, by its history, are devoid of multigenerational ties with the place. Village educational institutions which are usually the only cultural object of village, should have a significant impact on the proper shaping of social consciousness. With the appropriate tasks the right trends should be indicated, learn appropriate models and approaches to create the surrounding space. At the same time by using this public space of the village it influences on its development and sense of local ties.

**Key words:** village landscape, village's heritage, environmental education, shaping attitudes towards nature, school gardens, green areas at the school